CORELAŢIA DINTRE OMOGENITATE ŞI VARIETATE

ELENA BELINSCHI*

Dintre toate competenţele coşeriene şi anume: 1) e l u c u ţ i o n a l ă (adică „a şti să vorbeşti în general, independent de o limbă determinată, de o anumită limbă"), 2) i d i o m a t i c ă (adică „a şti o limbă") şi 3) e x p r e s i v ă (adică „a şti să vorbeşti în situaţii determinate, despre anumite lucruri, cu anumite persoane, adică a şti să construieşti discursuri"), *doar competenţa idiomatică* se manifestă la nivel istoric ca limbă, cum ar fi: limba română, limba spaniolă, limba franceză, limba engleză etc. (Coşeriu 1994b: 33).

Această competenţă idiomatică corespunde noţiunii saussuriene de *langue*. Pentru Saussure (ne referim la tratatul *Curs de lingvistică generală*), *limba*, astfel delimitată, este de natură *omogenă*, în timp ce limbajul este eterogen, o altă idee saussuriană de referinţă fiind aceea că *limba* este un sistem de semne unde nu este esenţială decât *unirea* dintre sens şi imaginea acustică şi unde cele două părţi ale semnului sunt în egală măsură psihice (Saussure 1998: 40).

Dar, în timp ce Saussure consideră *langue* un sistem omogen, în interpretarea coşeriană, „această limbă istorică nu este un sistem omogen, ci o colecţie de sisteme care, în mare parte, sunt identice sau mai mult sau mai puţin identice şi, în parte, sunt de fiecare dată divergente, adică prezintă tot felul de deosebiri" (Coşeriu 1994b: 38). *Omogenitatea* este declarată de Coşeriu una dintre cele două universalii ale limbajului în general, deci şi sub formă de limbă. A doua dimensiune universală a limbajului este reprezentată de v a r i e t a t e. Omogenitatea este acea particularitate, acea dimensiune a oricărei limbi care ne dă dreptul s-o considerăm unitară. Dar cu toată omogenitatea ei, această entitate, numită de Eugeniu Coşeriu *limbă istorică* – „cu excepţia unor cazuri speciale – nu este un mod de a vorbi unic, ci o «familie» istorică a unor *moduri* [subl. n.] de a vorbi apropiate şi interdependente, iar dialectele sunt membri ai acestei familii sau constituie familii mai mici în cadrul familiei mai mari" (Coşeriu 1994a: 95–96). Explicaţia acestui fenomen e foarte simplă: „Vorbitorul nu întrebuinţează numai *omogenităţile*, ci şi *varietatea* [subl. n.], fiindcă

* Universitatea de Stat „Alecu Russo", Bălţi, str. Puşkin, nr. 38, Republica Moldova.

ALIL, t. LI, 2011, Bucureşti, p. 105–110

BDD-A1219 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.236 (2026-11-15 03:56:11 UTC)

fiecare vorbitor ştie ceva şi, uneori, chiar foarte mult cu privire la alte sisteme care nu reprezintă sistemul lui imediat" şi, afară de aceasta, „limbajul este activitate *creatoare*, deci avem această dimensiune universală a creativităţii şi, în această dimensiune a creativităţii, limbajul, chiar şi într-o singură limbă, prezintă o varietate în fond nelimitată" (Coşeriu 1994b: 38).

E lucru ştiut că totalitatea cuvintelor dintr-o limbă formează un sistem funcţional bine organizat care ar putea fi numit macrosistem, în cadrul căruia, pe baza omogenităţii semantice, se disting grupe lexico-semantice sau microsisteme logico-semantice. Aceste grupe de cuvinte sau microsisteme se pot compara atât în plan semasiologic, cât şi onomasiologic. În urma comparării, se evidenţiază componenţi semantici diferenţiali care formează tocmai *desemnarea* (termen coşerian) a unei serii sinonimice sau a unei grupe lexico-semantice. De exemplu, comparând verbele de mişcare (în limbi foarte apropiate şi cu aceeaşi etimologie: italiana şi spaniola sau în limbi diferite: franceza şi rusa), vom constata 3 semne principale: a) direcţia acţiunii, b) mijlocul de mişcare şi c) activitatea obiectului desemnat (mişcare de sine stătător/mişcare cu ajutorul cuiva etc.).

Drept rezultat, s-a observat că *venire* în limba italiana şi *venir* în spaniolă, care corespund şi lui *a veni* din limba română, pot desemna exact acelaşi act, aceeaşi acţiune..., însă împărţirea semnificaţiei *venire – andare*, în italiană, *venir – ir*, în spaniolă nu coincide (pentru amănunte, vezi Coşeriu 1994b: 66). Cu privire la acest verb în franceză şi rusă s-a demonstrat că în limba franceză nu se realizează opoziţia mişcare pe jos/mişcare cu un mijloc de transport, motiv pentru care grupa verbelor de mişcare e mai mică decât în limba rusă (*я идy, я пруйдy, я yйдy*).

În limba română, ca şi în rusă, mai des decât în limba franceză, se folosesc verbele de mişcare, şi anume ale ocupării locului în spaţiu (*a veni, a se deplasa, a se apropia, a sta, a se aşeza, a se culca, a se opri, a poposi, a întârzia, a zăbovi, a conteni* ş.a. În *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Luiza Seche şi Mircea Seche au înregistrat 20 de blocuri cu ~ 60 de verbe. În ce priveşte sensul, pentru *a veni*, în *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), sunt înregistrate aproximativ 48 de conţinuturi specifice unor structuri nominale, verbale libere sau cristalizate în expresii concrete.

Deşi varietatea se prezintă, în fond, ca nelimitată, Coşeriu distinge doar trei mari tipuri pe care le numeşte *varietatea diatopică* (în spaţiu), *varietatea diastratică* (între păturile sociale şi culturale ale unei comunităţi) şi *varietatea diafazică* (între modalităţile de vorbire determinate prin situaţia însăşi a vorbirii şi prin elementele situaţiei vorbirii, adică cine vorbeşte, cu cine, despre ce, în ce circumstanţe). Aceste *varietăţi*, pe de o parte, se prezintă ca membri ai unei limbi istorice, iar pe de altă parte, în calitatea lor de „familii mai mici" în cadrul „familiei mari" care este limba istorică, ele se prezintă ca unităţi, ca *entităţi*

BDD-A1219 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.236 (2026-11-15 03:56:11 UTC)

omogene. În felul acesta putem vorbi de o unitate *sintopică*, de o unitate *sinstratică* şi de o unitate *sinfazică*[1].

O *unitate sintopică* este o unitate numai în *sens spaţial*, „deci ceea ce numim un dialect". O *unitate sinstratică* este ceea ce numim un *nivel de limbă*. O *unitate sinfazică* este ceea ce numim un *stil de limbă*.

Este indiscutabil că aceste trei tipuri de unităţi sunt unitare, dar numai într-un sens, şi anume: a) unitatea sintopică e unitară numai în sens sintopic, dar poate prezenta varietăţi avându-se în vedere şi păturile sociale şi culturale ale unei comunităţi (sinstratic) şi în stilurile de limbă (sinfazic); b) tot aşa şi unul de limbă (fie familiar, ştiinţific etc.). Comunitatea sinfazică prezintă varietate diatopică şi diastratică şi c) unitatea sinstratică interferează cu cea diatopică şi diafazică.

De exemplu, cuvântul *masă* nu denumeşte la noi numai un anumit fel de mobilă (formată dintr-o placă dreptunghiulară, pătrată, rotundă, ovală…, sprijinită pe unul sau mai multe picioare şi având diverse întrebuinţări); în special mobilă pe care se serveşte mâncarea, ci şi prânz, cină, banchete, praznic, ospăţ sau mâncarea, mai bine zis totalitatea bucatelor, ceea ce se mănâncă (la prânz, seara) etc. Astfel vom spune: *Mi-a rămas o* ***masă bună****/ trainică de la părinţi, I-am pus* ***la masă*** *pe toţi, Apreciez discuţiile la* ***masa rotundă****, A luat* ***masa de seară*** *cu rudele.* Fiecare dintre unităţile dintre identităţile menţionate constituie obiectul de studiu al unei discipline aparte. Ne referim la dialectologie, sociolingvistică şi stilistica limbii. Ceea ce rămâne dintr-o limbă istorică după eliminarea entităţilor sintopică, sinstratică şi sinfazică va constitui, în limbajul coşerian, limba funcţională. Anume „acestui concept îi corespunde acea *langue* a lui Ferdinand de Saussure, fiindcă este *limba* [subl. n.] care funcţionează în mod imediat în vorbire, mai bine zis, la fiecare punct al vorbirii". Dar, precizează Coşeriu, această limbă funcţională are uneori, cum vom încerca să demonstrăm mai jos, un neajuns foarte mare: „de a nu fi singura limbă cunoscută de un vorbitor. Fiecare vorbitor cunoaşte mai multe limbi funcţionale, mai multe din ele mai mult sau mai puţin parţial, iar cu privire la stilurile de limbă, chiar prin definiţie, fiecare vorbitor cunoaşte mai multe stiluri de limbă, chiar dacă vorbeşte numai un dialect şi un anumit nivel de limbă" (Coşeriu 1994b: 39–40). Limba funcţională, dedusă din vorbire, va constitui forma de manifestare a omogenităţii, şi anume ea fi obiectul de studiu al gramaticii.

Orice construcţie lingvistică, de la fonem, lexem până la cele mai lungi secvenţe verbale, conţine în mod necesar o serie de reguli, *norme*. În practică, *norma* este dată de gramaticile descriptiv-normative (Coteanu 1973: 25). Desigur, se întâmplă ca uzul foarte recent, afirma Ion Coteanu, să nu coincidă întru totul cu indicaţiile unei gramatici sau alteia, dar nu avem decât să facem corectările impuse de situaţie.

[1] Maria Iliescu accentuează şi subliniază cu o deosebită finețe cunoaşterea acestor varietăţi istorice apreciind şi contribuţia importantă a altor lingvişti (Iliescu 2008: 491).

BDD-A1219 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.236 (2026-11-15 03:56:11 UTC)

Analiza gramaticală nu pune în evidenţă numai aplicarea corectă a normei, ci şi posibilităţile de încălcare a ei. Operând cu exemplele discutate de Coşeriu, nu vom zice *Acest copil are ochi*; *Această femeie are picioare*, ci, adăugând obligatoriu un adjectiv-atribut ca determinant al substantivelor *ochi*, *picioare*, vom spune: *Acest copil are ochi* ***albaştri***; *Această femeie are picioare* ***frumoase*** (Coşeriu 1994b: 33).

Comparativ, în structuri propoziţionale de tipul: *Îmi pun pălăria în cap, Lui Păcală i s-a poruncit să tragă uşa după el*, se ajunge până la glume întemeiate pe jocuri de cuvinte (Coteanu 1973: 24). Acestea sunt două aspecte ale competenţelor locuţionale şi expresive, care se află întotdeauna în corelaţie.

Tot aşa, s-au propus *norme*, *reguli*, *restricţii*, *stereotipii*, de coerenţă logică a expresiilor, care să ne permită să eliminăm structuri propoziţionale ca: *Pierre e numeros*, *Petru era doisprezece*, deduse din silogisme ca:

Pierre e francez.	*Petru a fost apostol.*
Francezii sunt numeroşi.	*Apostolii erau doisprezece.*
Deci: Pierre e numeros.	Deci: *Petru era doisprezece.*

E. Coşeriu consideră că „nu e vorba aici de reguli şi de norme ale unei limbi, ci de *norme ale limbajului* [subl. n.] în general, ale vorbirii în general” (Coşeriu 1994b: 33). Această formulă, idee a respectării normei, apare sugerată şi cu patru decenii în urmă (vezi *Sistema, Norma y Habla*, „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias”, Montevideo, VI, 1952, 9, p. 113–181): norma este „eliminarea a tot ce în vorbire este total inedit, variantă individuală, ocazională sau momentană, păstrând aspectele comune în fenomenele lingvistice considerate drept model”[2].

Dacă e să ne referim la realitatea din Republica Moldova şi să facem uz de terminologia tradiţională, e lesne să ne dăm seama că *limba istorică* corespunde mult discutatei, mai ales de nespecialişti, *limbi naţionale*, iar *limba funcţională* este sinonimul absolut al *limbii literare*, pe care distinsul lingvist o numeşte limbă unitară şi despre care afirmă că tinde spre unitate, „o limbă pe care eu o numesc *exemplară* [subl. n.], o normă ideală pentru toată comunitatea, deci o limbă standard, care este aproape numai un ideal de limbă […], o limbă care se vrea unitară pentru toată comunitatea, cel puţin pentru acele treburi care sunt treburi ale comunităţii întregi: educaţia, cultura majoră a comunităţii, politica comunităţii, administraţia comunităţii” (Coşeriu 1994b: 186). Or, ceea ce ne interesează în cazul de faţă este corelaţia dintre limba literară ca formă de manifestare a omogenităţii şi varietăţile neliterare ale limbii române naţionale. Dacă istoria din ultimii aproape 200 de ani şi, mai ales, din cei 50 de ani de internaţionalizare sovietică s-ar fi dovedit a fi mai tolerantă cu noi, nu s-ar cere prea multe eforturi pentru a face lumină în problema dată. De bună seamă, e unanim recunoscut faptul că „limba literară reprezintă varietatea codificată a limbii naţionale” (Рипка 1988: 253). După părerea lui Ivor Rupca,

[2] Am citat după Stati, Bulgăr 1970: 181.

BDD-A1219 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.236 (2026-11-15 03:56:11 UTC)

„limba literară se manifestă în calitate de formă exemplară şi prestigioasă şi care are sarcini şi funcţii concrete în comunicarea verbală naţională” (*ibidem*).

Prin urmare, limba literară nu doar se identifică pe fundalul limbii naţionale, ci se şi află în anumită opoziţie faţă de alte forme de existenţă ale limbii naţionale, care nu sunt literare. Rolul limbii literare este apreciat şi de Frantişek Cociş, în articolul *Границы литературного языка* (Кочиш 1988: 230). Se consideră normală situaţia când „limba literară, căreia i se recunoaşte caracterul naţional şi a cărei folosire este obligatorie pentru toţi exponenţii ei în comunicarea publică şi într-o anumită măsură şi în comunicarea verbală privată, tinde să îndeplinească funcţia de limbă naţională” şi „hotarele limbii literare să atingă hotarele limbii naţionale” (*ibidem*). Pentru exponenţii limbii române acesta este doar un vis.

În caracterizarea limbii literare şi, în genere, a situaţiei glotice în perioada dată drept punct de plecare, ar putea servi situaţia glotică în ansamblu, precum şi locul şi statutul limbii literare în acest context. Iar situaţia glotică, după convingerea lui Carel Horalec, „este determinată de condiţiile sociale şi comunicative, altfel spus, problematica lingvistică este legată de cea sociologică” (Горалек 1988: 41). Este foarte important să se ţină cont de acest „amănunt”, deoarece încă Humboldt atrăgea atenţia că limba şi forţele spirituale se dezvoltă nu separat una de alta şi nici consecutiv una după alta, ci constituie o activitate indivizibilă a capacităţilor spirituale, iar „dintre toate manifestările, prin mijlocirea cărora se cunoaşte spiritul şi caracterul unui popor, numai limba este capabilă să exprime cele mai specifice şi cele mai subtile trăsături ale spiritului şi caracterului poporului şi să pătrundă în cele mai intime taine ale lor” (Гумбольдт 1984: 69). Să ne gândim acum care e starea spirituală a românilor basarabeni cărora timp de două secole li s-a inoculat ideea că ei nu sunt români şi că limba pe care o vorbesc nu e română, ci moldovenească; ca să vedem care e situaţia glotică în Republica Moldova şi, mai ales, să înţelegem de ce e aşa, să ne amintim că timp îndelungat la orice întrebare adresată pe atunci ni se răspundea: „Govorite na celoveceskom iazîke!”. E necesar să se ia în considerare şi faptul că unul dintre scopurile fixate în programul partidului comunist l-a constituit contopirea definitivă a tuturor naţiunilor din URSS în una singură, a cărei limbă de comunicare urma să fie limba rusă.

În felul acesta, apreciind corelaţia actuală dintre omogenitate şi varietate în spaţiul glotic basarabean sau, altfel spus, dintre limba literară română şi formele neliterare de existenţă ale românei naţionale, vom constata o situaţie dezastruoasă: limba română literară e în permanentă defensivă nu numai cu cele trei tipuri de varietate menţionate de marele nostru conaţional Eugeniu Coşeriu, ci, mai ales, cu efectele diabolicei ideologii de atunci şi ale „binefăcătoarei” influenţe a limbii ruse.

Şi nu e vorba doar de „achiziţii ” de tipul: *cum viaţa, ce tu faci, cum familia, se primeşte bine* etc. S-ar putea uneori trece cu vederea „nevinovatele” *hai davai, m-am pricolit* etc., când mă gândesc la torentul de cuvinte ruseşti – denumiri de mărfuri folosite în stil moldovenesc, precum şi rezultatele temerarei practici de a adapta, în lipsa unei deficienţe verbale autohtone, cuvintele ruseşti la normele uzuale ale românei basarabene. Toate acestea îngreunează calea spre cizelarea limbii naţionale, ca să nu mai vorbim de

BDD-A1219 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.236 (2026-11-15 03:56:11 UTC)

limba exemplară, standard. De aceea considerăm ca sarcină de importanţă majoră, dacă dorim cu tot dinadinsul redresarea situaţiei glotice din Republica Moldova, mobilizarea întregului potenţial intelectual în vederea redresării concomitente şi a situaţiei spirituale deplorabile în care se află populaţia băştinaşă.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Coşeriu 1994a = Eugen Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii*, cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chişinău, „Ştiinţa".

Coşeriu 1994b = Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe (1992–1993)*, Iaşi, 1994 [Supliment la „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXIII/1992–1993].

Coteanu 1973 = I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, vol. I, *Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, Editura Academiei.

Iliescu 2008 = Maria Iliescu, *Miscellanea Romanica* (1956–2007), Cluj-Napoca, Clusium, Scriptor.

Stati, Bulgăr 1970 = Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice şi stilistice*, Bucureşti.

Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, Polirom.

Горалек 1988 = Карел Горалек, *О теории литературного языка*, Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XX. „Теория литературного языка в работах ученых ЧССР", Москва, Прогресс.

Гумбольдт 1984 = Вильгельм фон Гумбольдт, *Избранные труды по языкознанию*, Москва.

Кочиш 1988 = Франтишек Кочиш, *Границы литературного языка*, Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XX. „Теория...", Москва, Прогресс.

Рупка 1988 = Ивор Рупка, *Место диалектов в совокупности образовании национального языка*, Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XX. „Теория...", Москва, Прогресс.

THE CORRELATION BETWEEN HOMOGENEITY AND VARIETY

ABSTRACT

Coşeriu's competence called idiomatic is manifested as historical language. Looking at the language as identical systems or less identical and as divergent systems, the correlation between homogeneity and variety is a peculiarity of historical language. For us the actual correlation (homogeneity-variety, literary language-non-literary forms of Romanian national language) has an aim the recovery of this situation in our republic.

Key-words: *idiomatic competence, homogeneity, variety, historical language, functional language.*

BDD-A1219 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.236 (2026-11-15 03:56:11 UTC)